

К. СІМОНОВ

2381 бр

ТАБІР ЗНИЩЕННЯ

59

УНД

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ 1944

№: 1855

17
9 (438) „1939...“
2/32B 51
І гарь акційна
[від Люблінши]

Редактор Є. Пелешук

К. СИМОНОВ — Лагерь уничтожения
(На украинском языке)

БФ 11975. Зам. 3135. 1 друк. арк. В одному друк. арк. 42.000 зн. Підписано
до друку 29/IX—44 р Тираж 10.000. Ціна 30 коп.

Обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

Те, про що я тут збираюся писати, надто велике й страшне для того, щоб цілком його усвідомити. Немає будьякого сумніву в тому, що у цій страшній справі будуть довго розбиратися юристи, лікарі, історики й політики. В майбутньому, в результаті найдокладніших розслідувань, з'ясується увесь розмах і всі подробиці того злочину перед людством, який вчинили німці. Зараз я знаю далеко не всі факти, далеко не всі цифри—я говорив тільки, може, із сотою частиною свідків і бачив, може, тільки десяту частку дійсних слідів злочину. Але людина, яка бачила це, не в силі мовчати, не в силі ждати. Я хочу розповісти саме зараз, сьогодні, про перші викриті сліди злочину, про те, що я чув у ці дні, і про те, що я бачив своїми очима.

1

Наприкінці 1940 року за два кілометри від Любліна на величезному пустирі, що тягнеться справа від Хелмського шосе, появилася кілька офіцерів військ СС і землеміри з рулетками. Через кілька днів тут була відміряна величезна ділянка, що захопила майже увесь пустир загальною площею в 25 квадратних кілометрів. На складених у гестапо планах цієї земельної ділянки було нарізано 16 величезних квадратів і в кожному з них вміщалося по двадцять однакових прямокутників. Прямокутниками позначали бараки, квадратами—так звані поля, сектори, оточені з усіх боків колючим дротом. Вгорі, на першому плані, стояв заголовок, який потім зник: «Табір Дахау № 2». Гестапо розпочало під Любліном будівництво концентраційного табору небаченого масштабу, який за системою своєю являв собою точну копію знаменитого табору Дахау в Німеччині, але розмірами в кілька разів більший за нього.

Будівництво почалося взимку 1941 року. Спочатку до нього було залучено деяке число польських цивільних інженерів та робітників, до яких незабаром, як основну робочу силу, приєднали поляків і євреїв—військовополонених, захоплених під час німецько-польської війни 1939 року, а приблизно з серпня 1941 року в таборі, що будувався, як робоча сила була поселена перша тисяча російських військовополонених і мирних

людей. До цього часу в таборі було наполовину забудоване перше поле, або, як німці називали його, «перший блок», на якому вже стояли десять бараків. Будівництво тривало всю осінь 1941 року і зиму 1942 року.

Число людей, що працювали на будівництві, дедалі зростало. Незабаром, услід за росіянами, прибули великі групи політичних в'язнів чехів та поляків і переведених з інших таборів, де вони здебільшого сиділи ще з 1933 року. Восени 1941 року сюди були переведені на роботу перші дві тисячі євреїв з люблінського гетто. Услід за ними у грудні 1941 року з люблінського замку прибуло 700 поляків. Потім до табору потрапили 400 польських селян, які не здали своєчасно податків німецькій державі. У квітні 1942 року до табору прийшли транспорти з 12 тисячами чоловік з Словачки — це були євреї і політичні в'язні. Увесь травень прибували все нові й нові транспорти з Чехії, Австрії, Німеччини. Будівництво табору провадилося найнапруженішими темпами, і до травня були закінчені 1, 2, 3 і 4 бараки, розраховані приблизно на 40 тисяч місць.

Травень 1942 року можна вважати за кінець першого етапу в історії табору. Це був період гарячкового будівництва, гонитви за збільшенням загальної кубатури приміщень. Тепер, коли було закінчено бараки на 40 тисяч чоловік, побудовано основні, допоміжні і спеціальні приміщення, коли все було обведено подвійними рядами колючого дроту, здебільшого електрифікованого, гестапо визнало, що табір став до ладу. Він продовжував розширятися й далі і розширився б до безкраю, якби не взяття Любліна нашими військами.

Із травня 1942 року добудовували табір поступово, не поспішаючи, запроваджуючи різноманітні найможливіші удосконалення. У травні 1942 року цей табір, який називався в офіціальних паперах. «Люблінським концентраційним табором військ СС», почав у неофіціальних документах, листах, записках і усно називатися по-новому, «фернігтунгслагер», що означає українською мовою: «табір знищення».

За два кілометри від Любліна на пустирі, розташованому справа вздовж Хелмського шосе, німці збудували найбільший у Європі «комбінат смерті», головною і єдиною метою якого було найбільш просте, утилітарне і швидке знищення найбільшої кількості людей — військовополонених і політичних в'язнів. Організація табору була у всіх відношеннях своєрідна, і якщо в інших німецьких закладах смерті можна окремо знайти всі елементи, які входили до системи люблінського «табору знищення», то в такому повному і так би мовити комплексному вигляді ці страшні породження німецького бузувірства ніде ще з такою очевидністю не ставали перед нашими очима. Нам відомі такі місця, як Сабібор або

Белжця, куди на розташоване в глушині пусте поле привозили вузькоколійною поїзди із смертниками, яких тут розстрілювали. І спалювали. Нам відомі такі табори, як Дахау, Освенцім або «Гроссалазарет» у Славуті, де ув'язнених і військовополонених поступово умиротворяли побоями, голодом і хворобами. Але у люблінському «таборі знищення» було сполучення і того й іншого. Тут у бараках жили десятки тисяч ув'язнених, які безперервно будували, добудовували і перебудовували свою тюрму. Тут були тисячі військовополонених, які, починаючи з осені 1942 року, не допускалися до робіт і, одержуючи зменшений навіть у порівнянні з ув'язненими пайок, з жахливою швидкістю умирали від голоду та хвороб. Тут були поля смерті з вогнищами і кремаційними печами, де знищували тисячі і десятки тисяч людей, затримуючи їх у таборі лише кілька годин або днів, залежно від величини партії, для того, щоб обшукати і роздягти догола. Тут були звичайного типу «душогубки» на автомашинах і міцно побудовані бетоновані каземати для удушення газом «циклон». Тут спалювали за староіндійським найпримітивнішим способом — ряд деревин, ряд трупів, ряд деревин, ряд трупів. Тут спалювали у кремаційних печах кустарного типу, зроблених у вигляді великих залізних казанів, і тут спалювали у спеціально збудованому і удосконаленому крематорії для бліц-спалювання. Тут розстрілювали в ровах і вбивали ударом залізних палок, перебиваючи шийні хребці. Тут топили у басейні і вішали різними способами, починаючи від звичайної шибениці з перекладиною і кінчаючи удосконаленою похідною шибеницею з системою блоків та маховиком. Це був комбінат смерті, кількість щоденних смертей у якому регулювалася двома обставинами: перша — числом людей, що прибули до табору, і друга — необхідною кількістю робочої сили на тому чи іншому етапі будівництва, яке без краю продовжувалося.

Остаточні цифри уточняться згодом. Але деякі попередні починають з'ясовуватися вже тепер. Загалом табір функціонував понад три роки. Коли до Любліна прийшла Червона Армія, вона застала в ньому лише кілька сот росіян. За свідченнями свідків, коли ми весною підійшли до Ковеля, німці евакуювали з табору від 12 до 16 тисяч ув'язнених. Навіть, якщо взяти цифру 16 тисяч, то взагалі під кінець існування табору в ньому залишалося менш 17 тисяч чоловік. Проте, середня цифра наявності ув'язнених, за щоденними зведеннями комендатури табору, в 1943 році становила коло 40 тисяч чоловік, коливаючись на кілька тисяч в той чи інший бік. Якщо ж взяти загальні цифри числа людей, що прибули до табору за три роки з лишком, то з'ясується, що між останньою цифрою 17 тисяч і кількістю привезених до табору буде існувати різниця у багато сотень тисяч чоловік. Це приблизно і буде відповідати

V45

цифрі людей, знищених безпосередньо у таборі, не рахуючи тих, хто пройшов через нього прямо на смерть, не будучи зареєстрованим як ув'язнений. Всі ці дані взято з офіційної звітності адміністрації табору за всі роки існування.

Говорячи про надходження ув'язнених під час початкового будівництва табору, я спинився на травні 1942 року. У квітні і травні 1942 року до табору почали прибувати масові партії євреїв із люблінського та околишніх гетто. За літо із Словачії та Чехії прийшло ще 18 тисяч чоловік. В липні 1942 року прибула перша партія поляків, обвинувачених у партизанській діяльності. Тільки ця перша партія складалася з 1.500 чоловік. В тому ж місяці прийшла велика партія політичних в'язнів з Німеччини. У грудні 1942 року з табору Освенцім під Краковом прибуло кілька тисяч євреїв і греків. 17 січня 1943 року привезли 1.500 поляків — чоловіків і 400 жінок з Варшави. 2 лютого прибуло 950 поляків із Львова, 4 лютого — 4.000 поляків і українців із Таломині і Тернополя. У травні 1943 року прийшла 60-тисячна партія із варшавського гетто. Все літо і осінь 1943 року, з інтервалами у кілька днів, прибували транспорти з усіх основних німецьких таборів — Аксенгаузена, Дахау, Флоссенбурга, Нойгамма, Гроссенрозена, Бухенвальда. Ні в одній із цих партій не було менше тисячі чоловік. Про те, звідки прибули новачки, у таборі дізнавалися не тільки з їх слів — дізнавалися відразу і по їх зовнішньому вигляду — кожний з таборів накладав свою печать. Наприклад, в Освенцімі було заведено всіх ув'язнених, включаючи жінок, голити наголо і номери вішати не на шию, як всюди, а випалювати на руці. Із Бухенвальда приходили люди, які ледве зносили сонячне світло: у філіалі цього табору, який звався «Дора», існував у скелях підземний завод, на якому вироблялися відомі «Фау-І» — німецькі літаки-снаряди. Там працювали виключно слов'яни, головним чином поляки й росіяни. Вони працювали, не виходячи на денне світло, і через півроку підземної роботи зір їх настільки слабшав, що їх негайно партіями відправляли до «табору знищення» в Люблін.

Я назвав тільки деякі цифри й деякі табори не для того, щоб дати дійсне обчислення загиблих, а тільки для того, щоб можна було уявити собі хоч частину картини. На доповнення до цього треба сказати кілька слів про національний склад людей, що потрапляли до табору. Велике число загиблих припадає на знищених у таборі поляків. Тут були заложники, партизани, справжні і несправжні, і родичі партизанів, і величезна кількість селян, особливо виселених із тих районів, де проводилася німецька колонізація. Слідом за поляками йде величезне число знищених росіян і українців. Таке ж велике число винищених німцями євреїв, звезених до табору буквально з усіх країн Європи, починаючи від Польщі і кінчаючи Голлан-

дією. Далі промовисті цифри, кожна з яких перевищує кілька тисяч. Це — французи, італійці, голландці, греки. Менші, але також значні, цифри припадають на бельгійців, сербів, хорватів, угорців, іспанців (останні, мабуть, з числа захоплених у Франції республіканців). Крім того, серед документів загинув знайдено документи, що належали найрізноманітнішим людям найрізноманітніших націй — норвежцям, швейцарцям, туркам і навіть китайцям. В одній з кімнат канцелярії табору, підлога якої цілком закидана документами, паспортами, посвідченнями вбитих, я, беручи наугад ці папери, протягом десяти хвилин знайшов документи представників майже всіх європейських націй. Тут був паспорт Софії Яковлівни Дусевич із села Костянтинівки, Київської області, українки, робітниці, що народилася в 1917 році. Тут був документ зі штампом «Републік Франсе» Ежена Дюраме, француза, металіста, що народився у Гаврі 22 вересня 1888 року. Тут було свідоцтво, видане народною школою Банья-Лука Рало Жунічу, який закінчив школу в 1937 році, ісламського віросповідання, з помітками «добар», тобто «добре», за «мораль, пізнання природи й лепописання». Тут був паспорт, виданий у Хорватії Ятірановічу, що народився в Загребі і одержав цей документ 2 січня 1941 року. Тут був паспорт Якоба Боргардта, що народився в Роттердамі 10 листопада 1918 року. Тут був документ Едуарда Альфреда Сака, що народився в 1914 році в Мілані на Віа-Плімо, будинок № 29, «ріст 175, будова тіла міцна, особливих прикмет нема».

Тут було посвідчення № 8544, видане Саваранті, грекові з острова Крит. Тут був німецький паспорт Фердинанда Лотманна, інженера з Берліна, що народився 19 серпня 1872 року. Тут була робітнича книжка зі штампом «генерал-гувернімента», яка належала Зігмундові Ремаку, полякові, робітникові, що народився 20 березня 1924 року у Кракові. Тут був якийсь китайський документ з фотографією та ієрогліфами, яких я не міг прочитати. Тут були документи, залиті кров'ю і розмиті водою, розірвані пополам і розтоптані ногами. Ця жахлива гора документів була надмогилям пагорбком цілої Європи, звуженим до меж однієї кімнати.

Важко навіть передбачити, які кошмарні подробиці зможуть з'ясуватися при детальному розгляді цих документів і опитуванні численних свідків. Може, тут знайдуться сліди найвидатніших людей Європи, що зникли й загинули за роки німецького панування. Я пробув у цьому таборі всього кілька днів і говорив з незначною частиною тих свідків, які там є. І однак уже в ці дні я натрапив на одну приголомшливу розповідь. Два люблінських інженери, що працювали на будівництві в таборі під час проведення тут каналізації, як наймані цивільні спеціалісти, — росіянин Петро Михайлович Денисов і поляк Клавдій Єлінський, серед усього іншого

розповіли мені про те, як наприкінці квітня або в перших числах травня 1943 року вони були у таборі на складі будівельних матеріалів і зустріли там одного з люблінських євреїв, знайомого їм обом ще по мирному життю. Ув'язнений переносив на складі дошки. Він звернувся до них і, показуючи на якогось старого, знесиленого діда, який також переносив дошки, сказав:

— Знаєте, хто цей старик? Це Леон Блюм.

Побачивши, що поблизу немає нікого з есесівців, обидва інженери підійшли ближче. Відбулася така розмова.

— Ви Леон Блюм? — запитав Денисов.

— Так, я Леон Блюм.

— Прем'єр-міністр Франції?

— Так, прем'єр міністр Франції.

— Як ви сюди потрапили?

— Я потрапив сюди разом з останньою партією французьких ув'язнених.

— Чому ви не пробували врятуватися там, у себе. Невже ви не могли? — спитав Денисов.

— Не знаю, може й міг, — сказав Леон Блюм. — але я вирішив поділити долю свого народу, — і на очах його показалися сльози.

Тут появилось кілька есесівців. Блюм разом з кимсь поспішно підняв на плече важку вершкову дошку і поніс. Через кілька кроків, спіткнувшись, він упав. Хтось із ув'язнених, що був поруч, допоміг йому піднятися. Він знову встав, підняв дошку на плече і пішов далі.

Денисов і Єлінський знову потрапили на цей склад тільки через тиждень. Вони знову побачили тут того чоловіка, що показав їм Леона Блюма, і спитали, де він.

Той лаконічно відповів:

— Там же, де скоро буду і я, — і показав пальцем на небо.

Ось тільки один факт із життя цього табору смерті, — факт, що його уперто, у всіх подробицях підтверджують обидва свідки, які перебувають тепер у Любліні. А скільки страшних викривань щодо долі найрізноманітніших людей з найрізноманітніших куточків Європи появляться, коли будуть розкопані всі матеріали і допитані всі свідки?!

Коли ви йдете Хелмським шосе, праворуч, всього за якінебудь триста метрів від шосе, виростають обриси цілого міста: сотні низьких сірих покрівель, вишикуваних у правильні ряди, розділених дротом. Це велике місто, в якому можуть жити десятки тисяч людей. Ви звертаєте з шосе і в'їжджаєте через ворота за колючий дріт. Ряди чистеньких бараків з акуратними палісад-

ничками, зі збитими з березових палок кріслами та лавами. Це бараки есесівської охорони і начальства. Тут же і «зольдатен-хейм» — спеціально збудований невеликий барак, де містився дім розпусти для охорони, до якого брали жінок виключно з числа ув'язнених і знищували, як тільки яканебудь з них ставала вагітною.

Далі йдуть камери, де провадили дезинфекцію одягу, знятого з ув'язнених. У стелі проходять труби, через які кидалася дезинфекційна речовина.

Але ось ми відчиняємо другі двері і входимо до другої дезинфекційної камери. Стіни, стеля, підлога — все із суцільного сірого бетону. Ніяких полиць для одягу, які ми бачили у попередньому приміщенні, немає. Тут голо й пусто. Єдині великі сталеві двері герметично закривають вхід у приміщення. Вони замикаються зовні великими сталевими скобами. У стінах цього бетонного склепу три отвори: два з них — труби, що йдуть зовні і виведені всередину, третій отвір — очко.

Куди пророблене очко? Щоб відповісти на це запитання, відчинимо двері і вийдемо з камери. Рядом з нею прибудована друга маленька бетонна камера, в яку й виходить очко. Тут проведено електричне світло і є вимикач. Звідси через очко видно всю середину камери. Тут же на підлозі стоять кілька круглих герметично закупорених банок, на яких написано «циклон» і далі дрібно — «для спеціального використання у східних областях». Речовину, що була у цих банках, і висипали через труби в ту сусідню камеру, коли вона наповнювалася людьми.

Люди були голі, їх ставили щільно один до одного і вони не займали багато місця. На 40 квадратних метрах камери втискували понад 250 чоловік. Їх впихали туди, зачиняли за ними сталеві двері, обмазували краї дверей глиною для більш герметичної закупорки, і через труби спеціальна команда, яка надягала протигази, висипала туди із цих круглих коробок «циклон». Це дрібні, голубі, невинні на погляд кристали, які у сполученні з киснем негайно починають виділяти отруйні речовини, що діють відразу на всі центри людського тіла.

Огорожа табору складається з двох рядів чотириметрових стовпів з дротом, який угорі загинається у вигляді навісу. Обидва ряди стовпів відокремлені один від одного двометровим простором, в якому по діагоналі, від верху одного ряду стовпів до низу другого, навскоси йде третій ряд дроту. Він встановлений на ізоляторах і був електрифікований, через нього пропускався смертельної сили струм, який виключав всяку можливість втечі.

Перед нами новий допоміжний блок. Він огорожений менш старанно, ніж житлові. А проте, в цьому немає нічого дивного: сюди прибували мертві або напівмертві, або призначені до

умертвіння 'під посиленою охороною. Тут, за цим дротом, ніхто, за винятком есесівців і команди крематорію, не жив більше, як годину. Посередині пусого поля ми бачимо високу чотирикутну кам'яну трубу з довгим і низьким цегляним прямокутником, що прилягає до неї. Це і є крематорій. Він зберігся в усій своїй первозданній цілості.

Трохи віддалі — залишки великої цегляної будівлі. За ті кілька годин, що залишилися у команди табору між звісткою про прорив оборони і приходом наших частин, німці намагалися замести сліди. Вони не встигли висадити в повітря крематорій, але допоміжне приміщення підпалили. Не зважаючи на це, сліди не стали менш очевидними. Страшний трупний запах наповнює повітря.

Допоміжні приміщення крематорію складаються з трьох основних камер. Одна камера набита напівспаленими рештками одягу. Це невивезений звідси одяг останньої партії загиблих. У сусідній камері збереглася тільки частина стіни. В цю стіну вмазано кілька труб дрібнішого діаметру, ніж у газовій камері, яку ми вже бачили раніше. Це теж газова камера, тут теж провадилося удушення (покищо ще не з'ясовано, тим же «циклоном» чи іншим газом). Коли провадилося особливо велике винищення і основна газова камера не встигала справлятися, — частину людей приводили сюди і «газували» безпосередньо поряд з крематорієм. Третя, найбільша камера, очевидно, була призначена для складання трупів, які ждали тут своєї черги для спалювання. Вся підлога її вкрита напівзотлілими кістяками, черепами і кістками.

Тепер нам треба зробити всього кілька кроків, щоб перейти до самого крематорію. Він являє собою великий прямокутник, складений із цегли найвищої вогнетривкості — з динасу. Одна поряд з другою у цій кам'яній стіні було п'ять великих топок, які закриваються герметичними чавунними дверцями. Круглі дверці зараз відчинені. Глибокі топки до половини заповнені зотлілими хребцями й попелом. Перед печами, на площадці проти кожної топки, лежать напівзотлілі в наслідок пожежі приготувані німцями до спалювання кістяки. Проти трьох топок — це великі кістяки чоловіків або жінок, проти двох — кістяки дітей, судячи по розмірах, приблизно 10—12 років. Проти кожної топки — 5—6 кістяків. Це відповідає їх місткості: у кожну топку належало закладати відразу 6 трупів. Якщо шостий труп не влезив, команда крематорію обрубувала частину тіла, що не влезила, — руку, ногу, голову — і після цього герметично закривала дверці.

Всього топок п'ять. Пропускна спроможність їх була дуже велика. Експерти вже розглядали цю динасову цеглу, з якої зроблені топки крематорію, і за її деформацією та переродженням виявили, що температура тут була понад 1.500 градусів.

Додатковим свідченням є чавунні шибери, які теж деформувалися й обтопилися. Якщо взяти за середнє, що кожна партія трупів спалювалася за півгодини, і додати до цього загальне свідчення, що, починаючи з осені 1943 року, труба крематорію димілася день і ніч, не перестаючи, і він, як доменна піч, не зупинявся ні на хвилину, — буде цифра пропускної спроможності крематорію: за добу приблизно 1400 трупів. Необхідність побудови крематорію була у значній мірі викликана історією з катинською справою. Німці, боячись дальших викривань під час розкопування ям, де були трупи убитих, провели на території люблінського табору, починаючи з осені 1943 року, грандіозні розкопки. Вони викопували напівзотлілі трупи розстріляних із величезної кількості ровів, розташованих навколо табору, і спалювали їх у крематорію, щоб остаточно замести сліди.

За табором є ще один недобудований блок. Тут за колючим дротом тільки цегляні фундаменти. Стіни ще не виведені, до кінця збудований всього один барак, в якому не встановлювали нар. У ньому люди не жили, але він, проте, став, можливо, найстрашнішим свідком усього, що тут відбувалося. Цей барак, завдовжки і завширшки в декілька десятків метрів, наполовину, на висоту більше двох метрів, на всю свою довжину й ширину наповнений взуттям страчених тут за три роки. Важко сказати, скільки тут пар взуття. Може, мільон, може й більше. Взуття не вміщується в бараці, воно вивалюється з вікон і з дверей. В одному місці своєю вагою воно проломило стіну, і частина стіни вивалилася разом з горами взуття.

Тут є все: і російські солдатські чоботи, і польські солдатські черевики, і чоловічі штиблети, і жіночі туфлі, і гумові ботики, і, головне — що найстрашніше — десятки тисяч пар дитячого взуття: сандалі, черевички з десятирічних, з восьмирічних, з шестирічних, з одnorічних. Важко уявити собі щось страшніше від цього видовища. Жахливе, мовчазне свідчення смерті сотень тисяч чоловіків, жінок і дітей!

У Любліні в одному з великих міських будинків — останній відділ табору. У десятку приміщень, у десятках великих і малих кімнат там улаштований величезний сортувальний склад усього знятого зі страчених. В одній кімнаті ми можемо побачити десятки тисяч жіночих суконь, у другій — десятки тисяч штанів, у третій — десятки тисяч пар білизни, у четвертій — тисячі жіночих сумочок, у п'ятій — десятки тисяч комплектів дитячого одягу, у шостій — прилади для гоління, у сьомій — кепки і шляпи.

Я розмовляв з полоненими німцями, які проходили повз крематорій, повз рови з трупами. Вони заперечували свою участь у цьому. Вони говорили, що це зробили не вони, що це зробили СС. Але коли потім я допитував одного з есесівців, що працю-

жав у таборі, він, говорячи про масові страти, стверджував, що це робили не СС, а СД, — тобто гестапо. Гестапівці говорять, що це зробили есесівці. Не знаю, хто з них палив, хто з них просто убивав, хто знімав черевики і хто сортував жіночу білизну й дитячі суконьки, — не знаю. Але коли я дивлюся на цей склад речей, я думаю, що нація, яка породила тих, хто зробив це, повинна нести на собі і буде нести на собі всю відповідальність і прокляття за те, що зробили її представники.

3

Я уже розповідав історію люблінського «табору знищення», я говорив про те, який вигляд він має зараз. Спинимось тепер на свідченнях окремих свідків, з якими я розмовляв. Їх свідчення становитимуть тільки, може, соту частку тих свідчень, які надалі стануть матеріалом для слідчої комісії.

Хочеться почати свою розповідь з найбільш «гуманного» закладу табору — з лазарету. Усіх, хто надходив до табору, згідно з найсуворішими медичними правилами, перше ніж відправити у загальні бараки, посилали на 21 день в карантин до лазарету. Це безумовно відповідало вимогам медицини. До цього залишається додати тільки одну подробицю: усіх військовополонених, які прибували сюди на карантин, вміщували, за наказом командування табору, виключно у бараки, де перебували хворі з відкритою формою туберкульозу. У кожному такому бараці в жакливій тісноті, де було по 200 хворих з відкритою формою туберкульозу, містилося також і по 200 чоловік, що проходили карантин. Якщо врахувати цю маленьку подробицю, то буде не дивним, що з людей, які вмерли у таборі так званою природною смертю, від 70 до 80 процентів умерло від туберкульозу.

Лазарет по суті був тільки частиною «табору знищення». В ньому були свої способи умертвіння, іноді навіть швидші, ніж у звичайних бараках. Якщо ж взагалі говорити про способи умертвіння, то вони були дуже різноманітні і прогресивно зростали в міру збільшення табору.

Першим місцем масового винищення була дощана будка, збудована на самому початку будівництва табору між двома рядами колючого дроту. Через цю дощану будку проходив під стелею довгий брус, на якому постійно висіло вісім ремінних петель. Тут вішали усіх знесилених.

Незабаром був збудований перший примітивний крематорій на дві печі. Газова камера запізнювалася. Вона ще не була добудована. В цей період основний спосіб знищення хворих і знесилених був такий: до крематорію була прибудована невелика кімната з дуже вузьким і низьким ходом, таким низьким, що коли людина протискувалася в нього, вона неминуче по-

винна була входити, нахиливши голову. Два есесівці стояли по обох боках дверей і держали в руках по короткому і важкому залізному пруту. Коли людина нахилилася, щоб пройти у двері, і входила в них, нахилившись, есесівець бив його залізною палкою по шийних хребцях. Якщо один промахувався, то бив другий. Якщо людина в результаті цього не була мертвою, а ставала непритомною, це не мало ніякого значення. Людина, що впала, вважалася мертвою, і її клали в топку крематорію. Треба сказати, що взагалі у таборі існувало правило: той, хто упав на землю і не може підвестися, вважався мертвим.

Іноді для умертвіння залишали виснажених людей багато годин на холоді. До цього залишається додати так звану вечірню фізкультуру. Вона полягала в тому, що людей, виснажених взагалі і стомлених докраю робочим днем, після вечірньої перевірки примушували протягом півтори години бігати по грязюці, що доходила до колін, по снігу взимку і у спеку влітку навколо усього житлового блоку, що становить значно більше, ніж кілометр. Вранці збирали трупи, що лежали вздовж всієї огорожі блоку.

Це були, так би мовити, звичайні, повсякденні способи умертвіння. Але звірі, спробувавши вже людської крові, не задовольнялися звичайними способами. Смерть їх жертв була для них не тільки роботою, але й забавою. Не будемо говорити про «забави», звичайні для всіх німецьких таборів, тобто про стрільбу на вибір зі сторожових вишок, або про смертельне побиття сотень зголоднілих людей, що накидалися на кинуті їм кістки. Згадаємо тут лише про деякі забави, специфічні для лоблінського табору.

Перший «дотепний жарт» полягав ось у чому. Один з есесівців чіплявся до якогонебудь ув'язненого, оголошуючи, що той винен у недодержанні табірних правил і тому підлягає розстрілові. Ув'язненого ставили до стіни, і есесівець приставляв йому до лоба свій парабелум. Чекаючи пострілу, людина інстинктивно в 99 випадках зі ста заплющувала очі. Тоді есесівець стріляв у повітря, в той час як інший есесівець, непомітно підійшовши до ув'язненого, бив його по тімені товстою дошкою. Ув'язнений падав непритомним. Коли він через кілька хвилин приходив до пам'яті і розплющував очі, есесівці, що стояли перед ним, говорили йому, сміючись: «Ось бачиш, ти на тому світі. Бачиш, і на тому світі теж німці, і тобі нікуди від них втекти». Тому що людина скривавлена, не мала сил підвестися, то її вважали смертником і кінець-кінцем, позабавившись, розстрілювали.

«Жарт» № 2 був пов'язаний з великим басейном, що був в одному з табірних бараків. Ув'язненого, якого вважали, що він провинився, роздягали і штовхали в цей басейн. Він намагався виринути і вибратися на сушу. Есесівці, що стояли навколо, чобітьми штовхали його назад у воду. Якщо він уки-

лявся від ударів, йому надавалося право вилізти з басейну. Тепер він повинен був додержати тільки однієї умови — цілком одягтися за три секунди. Есесівці стежили за годинником. Звичайно, одягатися протягом трьох секунд ніхто не встигав. І його знову скидали у воду, знову мучили, доки він не тонув.

«Забава» № 3 була пов'язана з обов'язковою смертю того, над ким забавлялися. Перше ніж убити того, хто провинився, його підводили до машини для віджимання білизни і примушували вкладати кінчики пальців між двома важкими гумовими валями, де віджимається білизна. Потім один з есесівців або хто-небудь з ув'язнених за їх наказом починав крутити ручку машини. Рука людини до ліктя або до плеча затягувалася в цю машину. Крики людини, яку катували, були основою розваги. Ясно, що людина з роздробленою рукою, як і всяка людина, що не могла працювати, услід за катуванням знищувалася.

Перелічені «забави» були, так би мовити, загальноживаними. Окремі есесівці забавлялися кожний по-своєму. Наведемо тільки один приклад, що його підтверджують два свідки. Один з есесівців, що перебував в охороні робітників на будівництві удосконаленого крематорію, 19-річний парубок, без всякого приводу підійшов до найздоровшого і найвродливішого чоловіка серед тих, що працювали, наказав йому нахилити голову і з усієї сили ударив дубинкою по шиї. Коли той упав, есесівець наказав двом іншим ув'язненим взяти його за ноги і волокти по колу лицем униз, щоб привести до пам'яті. Однак, коли його проволокли сто метрів по замерзлій землі, він не прийшов до пам'яті і лежав нерухомо. Тоді есесівець, схопивши цементну трубу, призначену для каналізації, підняв її і кинув на спину лежачому. Потім знову підняв і знову кинув, і так до п'яти разів. Після першого удару трубою лежачий уже був в агонії, після другого — знову став нерухомий. Після п'ятого удару есесівець наказав перевернути його догори лицем і палкою відкрив повіки. Переконавшись, що лежачий помер, есесівець сплюнув, закуриє і, як ні в чому не було, відійшов. Між іншим, це було не лише результатом його особистих страхітливих нахилів. Осінніми і зимовими місяцями 1943 року кожний з есесівців вважав за свій обов'язок похвастати, що він убив за добу не менше п'яти ув'язнених.

Хочеться сказати ще про жінок. В окремі місяці їх набиралося у таборі до 10 тисяч. Утримувалися вони так само, як і чоловіки, з тією тільки різницею, що їх охороняли жінки-есесівки. Розкажу про одну з цих фурій, що мала унтер-офіцерський чин і була старшою наглядачкою жіночих бараків. Ім'я її покищо, на жаль, не вдалося встановити, тому що всі її звали просто «лагерзееркою». Ця «лагерзеерка» ніколи не появлялася без пайча. Пайчем називався двометровий гнучкий хлист, який складався з товстого дроту, обтягнутого гумою і

поверх гуми шкірою. «Лагерзеерка», потворна і худя мегера, відзначалася садизмом, пов'язаним з статевими ненормальностями, і була напівбожевільною. На ранковій або вечірній перевірці вона серед виснажених і схудлих жінок вишукувала найвродливішу, яка зберегла більш-менш людський вигляд, і без всякого приводу, махнувши своїм пайчем, била цю жінку по грудях. Коли жертва, звалена цим ударом, падала на землю, «лагерзеерка» завдавала їй другого удару пайчем між ніг і третього удару туди ж своїм кованим черевиком. Звичайно, жінка була вже не в силі піднятися і, перш ніж встати, довго повзла, залишаючи за собою кров. Після однієї або двох таких ексзекуцій жінки ставали каліками і незабаром помирили. Про це важко говорити. Залишається тільки мати надію, що ця жахлива тварина і тисячі подібних їй будуть названі на прізвище, знайдені і страчені.

Досі ми говорили про муки і смерть тих, хто більш-менш тривалий час перебував у таборі. Але табір під Любліном був справді комбінатом смерті, і багато людей гинуло відразу ж по прибутті туди. Таких за три роки пройшло через табір сотні тисяч. Їх приводили на поля смерті майже кожного дня. Ночами у межах табору ревілі спеціально заведені трактори, призначені для того, щоб заглушувати гуркіт автоматної стрілянини і крики розстрілюваних. Коли починав гриміти трактор, всі в таборі знали, що настали години смерті для тисяч людей. Скажемо кілька слів лише про один із таких розстрілів, про найбільший із них, що відбувся 31 листопада 1943 року.

Рано вранці вся охорона була піднята за тривокою і табір був оточений подвійним кільцем гестапівців. З Хелмського шосе через табір потяглася безкрая колона людей, які йшли, зчепившись руками, по п'ять чоловік в ряд. Всього їх пройшло в цей день 18 тисяч. Половину становили чоловіки, другу — жінки та діти. Діти до 8 років йшли разом з жінками, а старші становили окрему колону. Вони теж йшли по п'ять у ряд, зчепившись руками. Через дві години після того, як голова колони втягнулася у табір, по всьому табору і в околицях заграла музика. З кількох десятків рупорів летіли оглушливі фокстроти і танго. Радіо грало весь ранок, весь день, весь вечір і всю ніч.

Ці 18 тисяч були розстріляні біля нового крематорію в чистому полі.

Наприкінці статті слід згадати про двох німців, — вірніше, про одного німця і одну німкеню, захоплених у полон. Німець мав безпосереднє, а німкеня посереднє відношення до того, що відбувалося у таборі смерті. Німця звуть Теодор Шолен. Він ще не зазнав заслуженої кари, він ще живий. Йому 41 рік. Він народився в Дюссельдорфі. В 1937 році вступив у націонал-соціалістську партію, у загін СС. В липні 1942 року приїхав до

люблінського табору і став там ротенфюрером СС. За професією він — м'ясник з берлінської м'ясохолодильні, а в таборі виконував обов'язки комірника. Обов'язки його полягали в тому, щоб роздягати ув'язнених, що приходили в табір, обшукувати їх, знімати з них той одяг, в якому вони прийшли, перед тим, як відправити їх у газову камеру. Він називає себе комірником. Він говорить, що у війська СС вступив помилково, будучи п'яним. Він говорить, що до ув'язнених ставився винятково гуманно, і плаче, коли на очній ставці свідки, що побували в його руках, нагадують йому про те, як він слюсарними щипцями виривав у людей зуби, шукаючи брильянтів, які можуть бути вкладені в душло, і здирав із зубів золоті коронки, які за номенклатурою не входили в офіціальний опис майна і які він міг привласнити особисто. Він клянеться, що він всього-на-всього унтер-офіцер СС, а вбивали людей СД, тобто гестапо. Викритий, він бреше і плаче такими слізьми, що наївна людина в першу хвилину може йому повірити.

Такий німець. А ось німкеня. Її звать Едіт Шостек. Їй 21 рік, вона з Центральної Німеччини. Вона приїхала до Любліна два роки тому, згідно з законом, за яким німецькі дівчата, що дійшли 19 років, зобов'язані працювати на користь державі. Вона приїхала на рік, а залишилася на два роки. Вона не вбивала і не була жінок пайчем по грудях. Вона була тільки стенографісткою у німецького директора люблінської електростанції, і руки у неї не вимазані в крові. Але коли ми починаємо допитувати її докладно, виявляється одна маленька обставина: вона і її сестра, що працювала тут же в Любліні, одержували як додаткову компенсацію речі з того самого складу речей, що залишилися після страчених, про який я говорив. Вона з сестрою одержали звідти кружева і туфлі. Другі одержали, може, білизну і сукні. Треті, у яких були діти, одержали дитячі сорочки та туфлі, зняті з убитих дітей.

Так замикається ланцюг, що включає в себе всю Німеччину. На одному кінці цього ланцюга кат Теодор Шолен, що виривав у людей золоті зуби і штовхав їх у «душогубки», на другому кінці ланцюга Едіт Шостек, яка всього-на-всього за свою роботу одержувала речі убитих. Вони на різних кінцях ланцюга, але ланцюг один. Одним більше, а іншим менше, але їм доведеться відповідати всім. Нехай вони не кивають один на одного. Нехай вони раз і назавжди зрозуміють це: доведеться відповідати всім.

2381/4